

Луција БУРАШКОВИЋ

ФУНКЦИЈА САКРАЛНИХ СПОМЕНИКА У РУРАЛНОЈ КУЛТУРИ

Према дефиницији, храм или сакрални простор увијек је одраз трансцедентног божанског свијета. Његова је архитектура слика човјекове представе о божанском (*imago Dei*). Храм у његовим различитим облицима карактерише бујност живота (храм у хиндуизму), хармонија и симетрија (хеленски храмови), мудрост (*Софија*) и љубав (*Агаве*) у хришћанским храмовима. Али, за све његове облике је заједничко да су они нека врста земаљске копије или одраза небеских архетипова и, истовремено, космичке слике. Тако су космологија и теологија у човјековом духу повезане као и у његовим дјелима (сакрална архитектура) посвећеним Богу, или ономе што је божанско. Сам универзум поима се као какав храм, а мистици ће од људске душе начинити храм Духа Светога. Из овога произилази да је храм божије боравиште на земљи или, другим ријечима, мјесто његове реалне присутности. Сажимајући један општи теолошки став, храм се разумјева као мјесто Божијег силаска и дјелатности у чему је најважније да он представља пут којим се човијек може уздићи до божанског.

Као што се да сагледати, питање храма је веома сложено. Оно се протеже кроз читаву историју човјечанства од почетка анимизма и тотемизма, па преко разних облика политеизма и монотеизма. Такође, да се уочити да систем вјеровања зависи и од врсте религије (будизам, јудаизам, хришћанство, ислам и др.). Иако се религије и њихови храмови међу собом веома разликују у погледу догми и организације, са социолошког гледишта има у њима и неких заједничких црта. Прије свега, све оне настоје да успоставе везу између чо-

вјека и натприродних сила; поред овога оне имају и извјесне сличности у погледу жртве и молитве, синкретизма, традиционализма и друштвене контроле.

Храм у стијени или пећини симболизује повратак у средиште, природи, човијековом праисконском сопству, односно живој стијени и утроби поновног рођења. Троугли храм, ослоњен на четири стуба, уствари, представља трогуби облик божанства које управља преко четири елемента који представљају носиоце стварања и репродукције. Кружни храм представља савршенство круга или сфере, као и божанско савршенство. Хиндуски храмови су конструисани по узору на свемир осликавајући макрокосмос. Квадрат је основни облик хиндуске архитектуре, симболизује ред, стабилност и коначност. Јерусалимски храм је био *imago mundi* и васељенско средиште. Представљао је почетак васељенскох времена и био пребивалиште или кућа Божја на земљи.

Раније, нарочито кроз античка времена, веома је наглашаван значај жртве, која се приносила божанству ритуално јер се више поклањала пажња ономе што човјек ради него ономе што мисли о својим везама са божанством. У том времену, молитва је била споредни пратилац приношења жртве. Молитвом су се само тумачили мотиви због којих се приноси жртва. Међутим, временом је све више почело да се наглашава оно што човјек мисли у односу на оно што изражава спољњим радњама, па је растао и значај молитве. Она се морала обавити по прецизним правилима обреда и никакво одступање није било допуштено. Вјера је све више добијала колективни карактер, па су и обреди били колективни, а храм је добио значење не само светог мјеста, већ и простора који окупља и уједињује вјернике у смислу њихове особене заједнице.

Религиозно вјеровање обухвата посебна осјећања дивљења и љубави према свему ономе што садржи категорију свето, али, исто тако, и начине обликовања сопствене егзистенције и одређеног заједништва.

Према аналитичкој психологији Карла Густава Јунга, насупрот класичној психоанализи, човјекова религиозност је природно својство и основна психолошка истина. Архетипови су религиозне одреднице свијести, а поремећаји личности настају због њеног одвајања од основног религијског слоја свијести. Дубинска и свеобухватна анализа показује да се извори вјере првобитно јављају као неотуђиве антрополошке потребе, које трајно и онтички одређују култур-

ну самосвијест и савременог човијека. Извор сваког вјеровања и вјере, што проиходи из назначеног, налази се у ономе основу који подразумева сам појам човјековог бића. Вјера се, значи, налази у самом средишту човјековог бића и свијести, у онтичком склопу вриједности културнога идентитета човјека, групе, заједнице, народа. Вјера јесте чин у коме се превазилазе и рационалне и ирационалне сфере човјековог бића. Она је, сажето формулисано, фундамент човјековог бића и свијести, оно што превазилази свакодневно искуство и даје суштински смисао.

Као и у урбаној, тако и у сеоској средини храм је мјесто гдје се сакупљају вјерници ради задовољења својих религиозних потреба. Дакле, храм обухвата одређену заједницу вјерника који му припадају, то је свето мјесто за ту заједницу, јер она преко њега настоји да се повеже са узвишеним бићем у које вјерује према прописима религије којој припада.

Скоро редовно, било да је ријеч о урбаној или руралној средини, може се уочити континуитет сакралног који иде од паганског до хришћанског, али је суштина да се ради о једном истом простору који у себи има атрибут посвећеног, издвојеног простора. Увијек су то, готово по правилу, највриједнији споменички комплекси, као на примјер код нас: комплекс паштровских манастира, комплекс цркава на Св. Стефану, бројне сеоске цркве у Грбљу, или комплекс манастира на Скадарском језеру. Ово питање је за нас посебно важно с обзиром на изразитост присутности античке традиције, нарочито на Приморју.

Такође се посебно чини важним уочавање везе између археолошких истраживања и историјско-умјетничке и културолошке валоризације преко којих, откривајући их, успостављамо нов однос према нашој културној прошлости. Пажљивом истраживачу поготово не може промаћи да се преко поступног откривања сакралних споменика или њихових остатака, истовремено открива духовни простор испуњен најдубљим сакралним смислом.

Стога је од посебне важности указивање на проблем функције сакралног споменика у урбаној у односу на руралну средину. Свакако да се, с обзиром на проблем о коме је ријеч, може говорити о сукобу руралне и урбане средине. Тако данас, притиснути наглом урбанизацијом, не ријетко дајемо предност ономе што је практично употребљиво, функционално, дакле профано, те тиме, срећом, многе руралне средине остају недирнуте и сачуване.

Примјера ради, на жалост, све смо чешће непосредни свједоци грубе девастације бројног културно-историјског наслеђа у оквиру тако значајне урбане цјелине какву, још од античких времена, представља град Будва. У Будви, граду за који се сматра да представља једну од најстаријих урбаних цјелина на Јадрану, већ су се догодила неколика случаја грубе девастације споменичког наслеђа као што је, на примјер, уништење античке некрополе која је континуирано постојала преко десет вјекова (V вијек прије н. е. до V вијек н. е.), ради комерцијалног интереса изградње хотела „Авала”, или уништење цркве Св. Антуна на плажи Могрен, или нама савремени примјер продаје Цитаделе која у свом комплексу садржи остатке сакралног храма Santa Maria de Castello из XIV вијека, или продаја дијела острва Св. Никола на коме се налази истоимена стара црква окружена гробљем (коју прати посебна легенда још од XII вијека), као и мноштво других сличних примјера. Све ово указује на незајажљиву потребу града да, као урбана средина са високим степеном миграције становништва (село – град), буде максимално комерцијално функционализован. Јасно је да све ово представља удар на суштински хумани интерес за очувањем највиших културних добара.

Насупрот овоме, манастири и сеоске цркве, дакле споменици који се налазе у оквиру руралних средина, чувају аутентични културни континуитет. Примјера ради, подсјећам на манастире Подлства, Режевићи или Градиште, који још од средњевјековних времена чувају сакралност свога простора. Међутим, атрактивност једне руралне средине, као што је примјерице Св. Стефан, као традиционално, аутентично рибарско село из XV вијека, изгубило је своју суштинску функцију коју је остваривао као сакрални простор са четири средњовјековне цркве и вишевјековним култом Св. Стефана, архиђакона и првомученика, једног од заштитника паштровског подручја. Услјед преоријентације у хотелско-туристичко насеље, чак је и један од најзначајнијих његових сакралних споменика, црква из XV вијека посвећена „Св. Успењу Богородице”, потпуно уништена зарад изградње терасе у склопу хотелског ресторана и коцкарнице. Са овим у вези као примјер вулгарне профанизације наводим данас често присутна медијска обавјештења: „Светац успјешно окончао сезону”, „Светац примио прве госте”, „Светац успјешно испловио” и сл.

Све ово показује да данас, свјесно покренути функционалном комерцијализацијом, систематски девастирамо свеколики, и у много

чему јединствен, сакрални простор Црне Горе. Ријеч је о процесу с могућим трагичним исходом с обзиром на то да се доводи у питање духовност која насупрот материјалној користи чини коријен и суштину бића.

Насупрот овоме као један од примјера срећно очуваног сакралног простора у оквиру сеоске средине ваља издвојити комплекс црква у оквиру манастирских комплекса на Скадарском језеру. Исто-времено, овај примјер јасно показује у каквом су односу архитектура храма (углавном триконхалне грађевине), симболика облика и духовност у оквиру које се сакрални простор обликује или конституише. Дакле, на острвима Скадарског језера и у његовом приобаљу, крајем XIV и почетком XV вијека, настају манастири Старчево, са триконхалном црквом Успења Богородице (1376-1378. год.), Бешка, са триконхалном црквом Св. Ђорђа (крај XIV в.), Морачник, са триконхалном црквом Успења Богородице (почетак XV в.) и обнавља Пречиста Крајинска, са триконхалном црквом Успења Богородице (крај XIV или почетак XV в.), као и манастири на Кому и у Орахову (XV в.), те обнавља манастир Врађина из почетка XIII вијека, тачније 1233. године. Као што увиђамо, у Зети Балшића, у посљедњој четврти XIV вијека, формирала се монашка насеобина слична Светој Гори, својеврсна „Зетска Света Гора”. У то вријеме сазида-на је група малих црква и манастира на обалама Скадарског језера у истом духу светогорске скитске архитектуре, која је у то вријеме преовладала, благодарећи управо овом синаитском-светогорском покрету, на простору од Скадарског језера у Зети, до Горњака на Млави и Поганова на Јерми.

Сагласно наведеном произилази закључак да нам се у овом моменту, управо, нарочито у руралним срединама, јавља и одражава дубински смисао духовне суштине бића, што можемо прихватити као изазов: или ћемо се пасивно предати доминантном тренду самоуништења, или ћемо одговорити на изазов који нам село и рурални простор уопште данас ипак нуди, а то је могућност да преко очувања његових највиших сакралних споменичких вриједности доспјемо до самосазнања, дакле сазнања о највећој вриједности у нама самима.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ц. К. Купер, *Илустрована енциклопедија традиционалних симбола*, Београд 1986.
2. J. Chevalier – A. Gheerbant, *Rječnik simbola*, Zagreb 1987.
3. Ц. Костић, *Социологија села*, Београд 1969.
4. В. Илић, *Религија и култура*, Ниш 1995.
5. Јеромонах Амфилохије, *Синаити и њихов значај у животу Србије XIV и XV века. У: Раваница 1381-1981*, Београд 1981.
6. Ј. Келер, *Хршићанство према проблему културе. У: Култура и религија*, Београд 1981.
7. З. Ивановић, *Развој градова Црне Горе кроз урбанистичке планове прије II свјетског рата*, Никшић 1986.

Луција ĐURAŠKOVIĆ

SIGNIFICANCE OF SACRAL MONUMENTS IN RURAL AREAS

Summary

This cultural study deals with the significance of sacral monuments in rural areas, especially in relation to the process of expanding urbanization today and the consequences that ensue from it. Religious and anthropological significance of certain sacral monuments preserved in some rural areas (ex. monasteries built in the area of tribe Paštrovići, churches in the village Grbalj, monasteries around Lake Skadar) have been particularly emphasized, especially having in mind their importance for spiritual development in general. The author particularly underlines the value of sacral monuments in relation to their preservation and revitalization, since that is the most important aspect of cultural identity as such.